

PARCICA

ZA OBSTANAK GLAGOLJICE

OPAZKE

D. A. PARČIĆA

KANONIKA KOD SV. JERONIMA U RIMU

VRHU

„Memoria sulla conversione dell' alfabeto glagolito nel latino pei libri liturgici slavi di Rito Romano".

(Preštampano iz Katoličke Dalmacije.)

U ZADRU

TISKARNA I. VODICKE

1882.

ZA OBSTANAK GLAGOLJICE

OPAZKE

D. A. PARČIĆA

KANONIKA KOD SV. JERONIMA U RIMU

VRHU

„*Memoria sulla conversione dell' alfabeto glagolito nel latino pei libri liturgici slavi di Rito Romano*“.

(Preštampano iz Katoličke Dalmacije.)

U ZADRU
TISKARNA I. VODICKE
1882.

The
UNIVERSITY
OF CHICAGO
LIBRARY

Nijesam nakan u ovih redcih uzeti u pretres, ili pobliže ocieniti sadržaj spomenice pod gorje navedenim naslovom, a najpače sbog toga, što je ona (kako i dva svećenika podpisatelja — gl. br. 70. „K. D.“ — tvrde) namienjena crkvenim starješinam, da bude u Rimu razpravljana, pak za to da je i talijanski napisana. Da je dosljedno prema izjavi ondje pečatanoj (edizione privata) ostala u okrugu viših vlasti moglo bi se bilo o njoj premučati; nu pokle je prodrla u javnost, i po svih naših listovih bila oglašena, kan da tako osobitu pozornost na se obrati, te možda i pripravi javno mnienje k glavnomu cilju, na koji smiera, t. j. zabaciti glagoljicu i hrvatsku recenziju, a prihvatiti starodrevnu slovjenštinu, tobože iz dobe svetih naših apostola, prepisanu latinicom; red je, a i nužda, da se u tom

EEFO

obziru nješto prosbori i navede, nješto razjasni, pak i njekoje netočnosti ondje navedene oprovrgnu; nebi li to javno mnienje volilo svojim glasom pristati uz glagoljicu uz pravilan jezik naše hrvatske recenzije, kako se je, unatoč premnogim protivnostim, sačuvala naša povlast do sadašnje dobe, nego težiti za nječim neizvjestnim, nepoznatim.

Da budem jasniji, i da me svatko razumije mislim predbježno napomenuti da glagoljicom ja nazivljem samo pismo, a nipošto jezik, kako to dandanas većina mieša, te čestokrat vidjet je u jednom te istom članku uzetu otu rieč sad ovako, sad onako, (gle. „K. D.“ Br. 46); da se nevještu čovjeku lahko pojmovi pomute.

Predjimo dakle na samu stvar. Spomenica (zovimo ju tako) dvie u sebi odieljene česti sadržaje, te tako i dva cilja zagovara: 1.o zamieniti glagoljicu s latinicom u naših crkvenih knjigah, a 2.o poizpraviti jezik tako, da bi odgovarao onomu prvotnomu, u koji su te knjige od svoga postanka bile prevedene. Uz to i dve crtice uzeti će u pretres jednu, pak drugu točku, obaška.

I.

Dva razdobja imamo si predstaviti u ovoj razpravi; prvo, kad su sv. braća Ćiril i Metod priredili prevod svetih knjiga za slovjenski narod u kraljevini velike Moravske; a drugo, kad su to Bogoslužje uveli njihovi učenici, pokle ih je protivnička sila raztjerala, po slovjenskom jugu, a naposeb po kraljevinah Bugarskoj, Srbskoj i Hrvatskoj. Ako i imamo malo izvjestnih podataka o onom prvom razdobju, povješću obće dokazano je to, da je sv. Ćiril izumio nova pismena, o kojih Ivan VIII. u svojoj poslanici veli: Litteras sclavinicas jure laudamus, et ut eadem lingua Christi Domini nostri praeconia et opera enarrentur jubemus. Neque enim etc". A koja su to pismena, kojim li obredom on zapovieda službu i pohvale Bogu čitati još o tom niesmo na čistu; ipak možemo prilično istini uztvrditi, da je to pismo bilo današnja glagoljica, a u potonjih Izpravah Rimske stolice nazvano *vulgo Hieronymianum*; a obred da je imao biti jednak onomu drugomu u istih

pokrajinah u običaju; jer inače nije vjerovno da bi bilo sa protivničke strane toliko oporbe i prigovora. Preostavše legende, koje nam donose te viesti, malo pomažu, što ima u njih podosta nejasnosti, dapače i protuslovja; a samo ime *Cirilica*, koje si je prisvajalo ono drugo pismo, udešeno prema uncijalnoj grštini po Klimentu učeniku Metodovu, još više pomutilo drevnu predaju. Ako li je pak sv. Ciril glagoljsku azbuku prema svomu cilju udesio, njom napisao svoje knjige, neznam kako bi se dalo kategorično uztvrditi, da je upravo to pismo glavnom zaprekom bilo, što se nije crkveno Bogoslužje moglo razmaknuti medju Slovjene? da je upravo sbog te izvorne mane Klimenat udilj po smrti svojih učitelja morao u Bugarskoj poprimiti drugo pismo? Nije li možda tute uzeti u obzir posebne obstojnosti one pokrajine, ili razliku obreda, za koji je te knjige bio naumio prirediti? — Nu te dvie azbuke dan danas obstojeće za dva različna obreda, jer su tako od davna uvedene i udomaćile se, mislim da je baš i shodno i probitačno pridržati, a ne dirati u ono nježno i sveto ćustvo prema starini, što bi moglo pogubno na sam obstanak djelovati.

Nu predjimo iz prvoga razdobja, kako rekoh, za nas dosta nejasna i tamna, u drugo, što predstavlja upravo doba mirna i nepomućena užitka ove povlasti u južnih pokrajinah, po Hrvatskoj, po Dalmaciji, po Istri i otocih od XII. do XVI. vieka. Cvatijaše tada u pravom smislu rieči u ovih pokrajinah glagoljica, čega nam je živi dokaz veliki broj što cielih, što u odlomcih do nas prispjelih rukopisa, unatoč utamanjujućoj sili protivničkoj. Golema je množina, rieči su veleuč. prof. Jagića (Primjeri starohrv. jezika, dio II.), glagoljskih rukopisa ove dobe; tko bi ih kadar bio posakupiti, kako su kojekuda razvučeni, divio bi se toli bogatstvu glagoljske književnosti, koli revnosti hrvatskih popova. — Što se je pak u potonje doba toliko omedjašilo slovjensko Bogoslužje, i jedva aklonilo kao u zakutak, da očekuje bolju budućnost, tomu nije krivo glagoljsko pismo, ili, kako bi njekoji rada uztvrditi potežkoća u štivenju; dali po povjestnih podatcih jamačno je pripisati vanjskim okolnostim, uz mlitavost svećenikâ, nazadak i mal da ne posvemašnji zator slovjenskoga Bogoslužja; i slobodno bi bilo nagovieščati, da postanu te iste obstojnosti zanj povoljnije,

lahko bi došlo do toga da bi se ubrzo razširilo ne samo po južnih, nu i po sjevernih slovjenskih krajevih; i da nebi svećenici žalili truda naučiti 32 pismena azbuke navlaš za Slovjene priredjene, koje glasovi i zvuci su im dobro poznati.

Nu ovdje spomenica iztiče mnienje, kanda su pismena ovoga razdobja preinačena, da se je azbuka kao izmienila, da ne predstavlja znakove Cirilove dobe sačuvane u starijih rukopisih, da je ona postala njekako XI. vieka (str. 8). Istina da je medju učenjaci u običaj uveden dvostruki naziv, te jednu da su prozvali oblom ili bugarskom, a drugu uglastom ili hrvatskom glagoljicom; ali koliko ozbiljna i temeljita je ta dioba lahko se osvjedočiti. Tko uzme pod oči običnu latinicu i starije gotičko pismo na prvi mah pomislit će: to je dvojako pismo; tako je i s oblom i uglastom glagoljicom. Ne samo da je u jezgri i u glavnom obliku istovjetna, nego proučiš li pobliže starije rukopise, a najskoli napise uklesane, uvjerit ćeš se o kolebanju, o mješovitu upotrebljavanju obiju oblika već za starije dobe, kako je komu prepisaču hodilo bolje na ruku, kako je tko bio vještiji, praktičniji, učeniji

i t. d.; takovih primiera, spadajućih u paleografičke studije, ne treba mi ovdje navađjati, da ne skrenem preveć sa svoga puta. Kao živi i obće poznati dokaz samo ću iztaknuti azbuku rukopisnu, svednevice obstojeću (gle Brčićev Bukvar), što ponajveće naginje na oble forme, jer shodnije za hitro i odriešito pisanje, koje ipak nebi nitko krstio imenom druge azbuke. Koji je oblik pak prikladniji za oko, shodniji za štivenje razna su mnienja, i posve subjektivna, kako je tko po svojoj navadi privikao, ovaj obloj, ovaj uglastoj; njeki mniju, da ona kovrčasta i zaokružena pismena starijega oblika bolje pristaju kao početna slova, što su i sbilja naši predje prigrlili, te sačuvali je još u tiskanih knjigah, kako je vidimo dan danas.

Nadošav tisak pridržao je ove iste oblike toliko vjekova već rabljene u rukopisih, i prvi Misal, ujedno i najprva glagoljicom tiskana knjiga, izišav na svjetlo ravno prije četiri vieka (na 22 Pervara 1483), tako liepo i ukusno nam donosi izriezana glagoljska slova, da ga je divota gledati, te i po formatu, i po tiskarskom djelu može se punim pravom smatrati glagoljskom uzor knji-

gom [1]). Šestkrat za tim preštampao se Misal pismeni istoga oblika, kojega tri zadnja izdanja izašla su iz tiskarne rimske Propagande, udešena prema latinskim Misalom popravljenim naredbom Pija V., Klimenta VIII. i Vrbana VIII., a odobrena posebnimi Pečatnicami rimskih Papa. — Neznamo, da bi se ikada bilo podiglo nezadovoljstvo sbog glagoljice, potražilo zamieniti ova pismena drugimi u crkvenom našem Bogoslužju; samo preostao žalostni spomen dubrovačkoga svećenika Stjepana Roze, koji je bio drznuo zaiskati da se sav Misal preobrne i izda u pučkom jeziku; nu tu njegovu drzovitost pobio i sjajno obranio staroslovjenštinu nadbiskup Zadarski Matej Karaman obširnom razpravom, pozvanom „*Considerazioni*“, upravljenom na velikoga Papu Benedikta XIV. koji pak na to razpisa za slovjenske krajeve svoju Konstituciju „*Ex Pastorali*“, da njom učvrsti porabu glagoljice (*alphabetum Hieronymianum*), i zabrani svako umiešavanje

---

[1]) Pravedno bi bilo i hvale vriedno, taj dan 22 veljače dojd. god. uzbuditi zamrlo ćustvo prema našoj starini, proslavivši ga dostojno po naših čitaonicah i književnih zavodih.

pučkoga jezika u slovjenske Bogoslužbene knjige. Stopro sad doživismo, nakon deset vjekova obstanka, nakon šest vjekova neprestane porabe naše recenzije, nakon četiri vieka odkad su tiskom izašle naše crkvene knjige, pokušaj zabaciti starinom posvećena pismena, mahom zatrti što je prevalilo vjekove, uzprkos sili i navali neprijateljskoj; ostaviti što je naše! Koliko shodno? koliko probitačno?

Da vidimo pak o što se oslanjaju zagovaratelji te preinake.

Vele mn. pošt. svećenici u svojoj Spomenici:

1. Slova su glagoljska tako prepletena (complicate) da se hoće u poprieko od pet do deset poteza napisat je. Recimo, što nije istina, da su glagoljska rukopisna slova jednaka tiskovnim, tad bi to množtvo poteza ponješto moglo smetati hitrini u pisanju; al tko nevidi, da bi to isto smetalo i latinici, kad bi bio jedan te isti oblik za tisak i za rukopis? za to se je prema shodnosti to preinačilo i u latinici, pak i u glagoljici. Nu mislim, kad je rieč o štivenju tiskanih knjiga, da se nije starati kolikimi ćemo potezi ta slova uobličiti.

2. Da je u obliku glagoljskih slova puno medjusobne sličnosti, tako da se nedadu na prvi pogled razabrati; a nije li takova šta i u latinici? tko nevjeruje, nek pokuša učiti nevještu djecu u latinskoj azbuci, pak će se osvjedočiti.

3. Da u štivenju glagoljice oko se miče na *zig-zag,* s gora na dolje, i obratno. Ja sbilja toga prigovora nemogu nikako shvatiti; ako li to smiera na protezanje glagoljice sad poviše redaka, sad izpod istih, onda bi se moglo reći, da prema latinici ona ima puno manje takovih slova; da štijuć glagoljicu oko se sdrži točno u jednom te istom pravcu, i netreba mu obzirati se na repove, na črknje, na kvake, koje bi nastale u pohrvaćenoj latinici predloženoj od mn. pošt. Svećenika.

Nego recimo pravo, da svi ti, i tim slični prigovori nijesu osbiljni, da su posvema prema osobnom shvaćanju, pak da nam netreba ovdje o njih podulje razglabati. Svih tih potežkoća u štivenju, ako ih sbilja ima za nevježbano oko, nestat će čim tko sa malo strpljivosti poduzme baviti se urednim štivom glagoljice; a pak nitko marljivih naših svećenika neće požaliti ono nješto truda

uložena u taj posao, ako je u duši osvjedočen o uzvišenom cilju, za kojim teži obstanak slovjenskoga Bogoslužja. Lahko dopuštam da tko, li da je pri godinah, li slaba vida, poželi tako s prve ruke odrješito štiti glagoljicu, kao latinsko pismo, koje neprestance možda četrdeset godina ima pred očima, neće namah sa zadovoljstvom uspjeti; ali na to po vlastitu izkustvu mogu uztvrditi, da nebi ni pohrvaćenom latinicom s mjesta tako čisto i razumno svoje štivenje prilagodio, da se nije prije vrlo dobro podučio u osebinah staroslovjenskoga jezika.

Mn. pošt. Svećenici nadovezuju jošte:

4. Da je današnje svećenstvo u obće za svoje mlade dobe obterećeno raznimi nauci, a po tom, stupivši u svećenički stališ, zabavljeno premnogimi dužnostmi, te mu nepreostaje dokolice ozbiljno se podati toj zadaći. Svi ti razni nauci liepi su i dobri; nu hoćemo li da mladić upućen medju svećenike neima žrtvovati po koji časak da si pribavi potrebito znanje u svoje doba izvršivati dostojno božanstvenu službu? Kanimo li sbilja po slovjenskih krajevih oživiti i održati ovu riedku povlast, nemojmo zaboga, medju inimi ljudskimi znanostmi, zanemariti,

kako smo dosad, ostavštinu svojih djedova, koja k tomu cilju nas vodi. — Za dalmatinsko svećenstvo od sama začetka središnjega Sjemeništa u Bogoslovju na to su poskrbili, ondje se pruža mladeži dobre volje sgodna prilika, da, što učiteljevim predavanjem, što posebnim vježbanjem, pribavi sebi uz pravilno štivenje glagoljice i dovoljno poznavanje staroslovjenskoga jezika. A u drugih Bogoslovnih Sjemeništih biti će dužnost (rieči su presv. Račkoga) Biskupom da uvedu, gdje još neima, stolice staroslovjenskoga jezika, jer naše svećenstvo imade znanstveno proučiti stari jezik, a ne poput naših glagoljaša prošloga vieka (7/6 1869). I doisto svatko si može pomisliti kol nesmotreno i nečastno bi bilo za svećenika obavljati sveto Bogoslužje u jeziku, komu jedva razabire slova, a podpuno mu ne pozna unutrnjega ustroja, ni pojmi pravoga smisla rieči, što su podosta u značenju odaljile od sadašnjega. Nu pošto je u obće stari jezik koliko toliko srodan živućemu govoru mnogi misle, da oduzevši azbuku, koja im neugodno muti nevješte oči, inače sve bi pošlo lahko, i za to ono obće ljubljeno nagnuće, da se to odstrani, te da se knjige prepišu latini-

com; želja koju većina, valja reći, njekim uzhitom njeguje; a kad bi se sbilja obistinila upoznalo bi se, da je to puka obmana. Ne uvidjaju li ti takovi, da što je t. zv. cirilica za iztočni obred, to je glagoljica za zapadni ili rimski? kroz toliko vjekova svaka se sa svojim obredom kao srasla, i rekao bih posvećena ostala na tu službu. Ista slova tako krasno olahkoćuju razumievanje, kao što grčka, kao što arabska i druga za dotični im jezik i Bogoslužje; te neznam bi li tko iztočnjaka ni pomislio prepisati latinicom svoje knjige!

Daj, da se pak ti takovi, koji zagovaraju taj prekret, djelom odvaže na samo prepisivanje. Koliko tu nije neizvjestnosti probirajuć i prilagodjujuć slova iz raznih slovjenskih nariečja, dapače još samovoljno dodavajuć dva znaka, kakova su izumili mn. pošt. Svećenici u svojoj Spomenici, koji znakovi nit se sudaraju sa predjašnjici na tom polju, poimence s Miklošićem, ni s Črnčićem; pak to, kao prvi pokus, uvadjati u crkvene knjige, kojim osobito dolikuje da budu jednolične, trajne, da se uklone novosti, promjeni i svojevoljnim zamienjivanjem znakova? A tko pak jamči za slučaj, ako taj

pokus, što neima temelja na starodrevnoj predaji, jednostrano izveden, inim ne bude po volji? tad prepirkam, raznim mnienjem, ni kraja ni konca, dok se nebi došlo do podpune raztrojbe.

Dalo bi se pomisliti, da je zamjena nove, obće poznate, azbuke sa starom nješto nuzgredna, što nebi nikako moglo pokvariti pravoga teksta svetih knjiga; te još, kao mn. pošt. Svećenici mniju, da bi to olahkotilo pristup bogoslužbenim knjigam u druge slovjenske krajeve, da bi im obalilo cienu i t. d. Na to ću slobodno odvratiti, da pogledom na obstojnosti u kojih je bilo, i bitiše slovjensko Bogoslužje, to bi uprav nanj pogubno djelovalo. Razna narječja, med kojimi obstoji, i mnoga ih podosta srodna, malo po malo uplela bi se, te napokon, unatoč najboljoj pažnji u pretiskavanju, izpremiešala bi se tako, da bi težko bilo raspoznati staroslovjenski jezik. Nije ovo zlobno, ili pusto nagovieštanje, živ dokaz nam biskupija svim poznata, koja je god. 1248 bila tako posve slovjenska u crkvi, da je i njezin biskup želio i zadobio od Pape Inočenca IV. dozvolu sjednačiti se s ostalim svećenstvom primajuć slovjensko Bogoslužje; a dan danas

žalibože što joj preostalo? Prepisivajuć, razumje se da bez dozvole rimske Stolice, svatko po svoju latinicom, crkvena služba spala bi dotle, da se nebi mogla prosuditi ona sadašnja smjesa staroga i novijega jezika; pak i bogobojnim dušam nadošla temeljita sumnja smie li se onako naprìed. — Završujuć ovaj prvi dio želim iztaknuti mnienje, ako ne izviestno, a to mnogo vjerojatno, da gdje se je dosad sačuvalo slovjensko Bogoslužje, ne samo po imenu, nego i faktično, to je sve pod štitom glagoljice, a pod zakriljem rimskih Papa, koji su mudro i spasonosno sačuvali njezin obstanak zapoviedju, da se samo *characteribus vulgo Hieronymianis*, i to kod Propagande u Rimu smiju tiskati glagoljske Bogoslužbene knjige.

II.

Sad nam je koju reći o drugom zamašnom predlogu mn. pošt. Svećenika, t. j. o jeziku, kojim da budu izvedene naše liturgičke knjige.

Poznato je, da poslie Tridenatskoga Sabora dalo se na zapadu poizpravljati latinske

liturgičke knjige; a po tom došao red i na slovjenske po rimskom obredu, što su se imale svesti u sklad sa latinskimi. Na to je sv. Stolica ovlastila muže učene u staroslovjenštini, i dala im posebni nalog da je pregledaju, poizprave u njih netočnosti i mane, i da bdiju nad njihovim pretiskavanjem. Nu, žalibože, moramo reći, i to je obće mnienje kod jezikoslovaca, da nije nijedan tih popravljača pogodio pravoga cilja; svatko, više ili manje, uveo oblika i rieči ne posve staroslovjenskih, tko zabacio njekoja pismena, tko opet obilježio njekoja črknjami i piknjami; i dojedan ostavio za sobom nješto posla nadošlim popravljačem. A kako to?.. Za primjeren odgovor valja nam pobliže promotriti postanak i razvitak crkvene slovjenštine, te se i ovdje osvrnuti prije na ono prvo, pak na drugo razdobje.

Svi se jezikoslovci slažu u tom da za dobe sv. Cirila i Metoda u raznih pokrajinah slovjenskih već su obstojala razrječja svako za se, i, ako ne kao dan danas, to podosta različno jedno od drugoga, i svako se isticalo svojimi osebinami; a da su sv. Braća poprimili ono razrječje, koje je bilo u običaju u pokrajini njihovu duhovnomu radu

namienjenoj, o tom neima dvojbe. Nego valja priznati još i to, da su oni, kao slovjeni, poznavali i narječje svojega zavičaja, te, i nehotice, u svojem poduzeću nijesu se mogli oteti tomu uplivu, t. j. ne primiešati osebina rodnoga si mjesta, tim više, što po njekojih legendah, bi reć da su počeli prevod svetih knjiga još u Bugarskoj kraljevini. Sgodno je ovdje napomenuti, što veli preč. Črnčić u svojem Pripomenu k Asemanovu Evangjelju: „Ako je sv. Kuril mudar bio, nije premudar"; nit će jamačno itko uztvrditi, premda u velike cieni njegov rad, da bi on prevadjajuć sveto pismo upotrebio sve čistu i sgoljnu staroslovjenštinu, koja je bitisala više vjekova prije njega. Uzmemo li pak u obzir, da nas još nije dopala sreća imati pri ruci koju knjigu, ili bar odlomak, iz Cirilove dobe; da najstariji spomenici, kao što Asemanovo i Zografsko Evangjelje, u najpovoljnijem sudu smatraju se bar za cieli viek pozniji, kao prepisi iz treće, il četvrte ruke, i najbrže sgotovljeni u inih pokrajinah; to će nam bit slobodno reći da neimamo tako čvrste i neoborive podloge, na kojoj bismo zasnovali svoju radnju u poizpravljanju liturgičkih knjiga. Dakako da učevnim raz-

glabanjem i pretresivanjem došlo se do toga, da se dadu razpoznati panonizmi, bulgarizmi, rusizmi, i u obće neologizmi izpremiešani u jeziku crkvenih knjiga, ali doprli još nijesmo do prave staroslovjenštine. Tko zna da kakovo nenadno odkriće ne poruši dosadašnje sgrade, koju pak da nebude na novu temelju podignuti? Od Dubrowskoga, Kopitara do Šafarika, pak sve do današnje dobe, mnienja su se podosta što rasjasnila, što preinačila. Pak dodar velenč. prof. Miklošić u zadnjem izdanju (god. 1874) staroslovjenskoga Oblikoslovja (Formenlehre), valjda proučiv drugih još spomenika, a to panonskoga razreda, odstupio je od predjašnjega izdanja (god. 1854) u jedanaest točaka, koje on sam nabraja (str. XXXII.) odnosećih se na oblike što u sklanjanju, što u sprezanju staroslovjenskih rieči. Naveo sam ovo kao dokaz, da jošte čisto staroslovjenskoga jezika, na koji smieraju mn. pošt. Svećenici u svojoj Spomenici, nepoznajemo; da je tamna za nas ova podloga, da, ako zasegnemo u ovo prvo razdobje, što se jezika tiče, naše popravljanje ostat će još nesavršeno i nestalno. Lahko je reći: upotrebimo, što je današnji stepen znanosti pronašao, pak osta-

nimo pri tom. Odgovor na to, proučimo li drugo razdobje, kad no se slovjensko Bogoslužje učvrstilo i udomaćilo u južnih pokrajinah, to od konca XII vieka.

Jesu li do te dobe, kako mnije veleuč. prot. Jagić, i u ovih krajevih na jugu liturgičke knjige bile istovjetne sa panonskimi, nebismo mogli bezpreporno uztvrditi, sbog nedostatka izravnih dokaza; nestalo nam posve iz one dobe spomenika po rimskom obredu; što je starijega do nas doprlo, kao Asemanovo Evangjelje i drugi odlomci, to je sve po obredu istočne crkve. Samo prema početku gorje naznačena razdobja pojavljuju se Misali i Brevijali, što u odlomcih, što cieli, *po zakonu rimskago dvora*. A kakov je jezik tim knjigam? Sami mn. pošt. Svećenici se izrazuju o njih: da su podpuna štovanja vriedni, što se jezične gradje i slovničke pravilnosti tiče (str. 18). Iz XIV. i XV. vieka pak sve do uporabe tiska sačuvalo se izobila glagoljskih knjiga, što sve predočuju nam divnu jednoličnost u sadržaju i u prevodu, a razlikuju se samo uvadjanjem glasovnih preinaka, mjesto starijih poluglasa, i kadi tadi pojedinimi riečmi novijimi, mjesto predjašnjih zastarjela već značenja. Da ovo

zamjenjivanje nije ništa neobična; opaža se već u samih najstarijih spomenicih one prve dobe, koje ipak učenjaci ubrajaju medju staroslovjenske. U sve bez razlike uvuklo se prepisivanjem ponješto mjestnih i pokrajinskih osebina, pak nepravilno upotrebljavanje poluglasa, i postepeno uvadjanje otvorenih glasova iz prosto pučkoga govora. Tomu se nijesu mogli oteti ni rukopisi našega razdobja; ipak podosta pravilan i jednoličan u njih jezik, slovnički oblici dovoljno razvijeni i opredieljeni mogu biti sigurnom i temeljitom podlogom za današnje poizpravljanje; te se nije bojati, da bi koje novo odkriće preinačilo sadašnju radnju.

Prigovaraju u Spomenici, da jezik u naših knjigah predstavlja poseban odiel, po učenjacih prozvat *hrvatskom recenzijom*. A što zato? Možda su za latinske knjige uzeli jezik Tacitov ili Ciceronov, mjesto onoga što je od davne starine bio u običaju po crkvah? Za dobe poizpravljanja prispodobili su te knjige sa boljimi i vjernijimi spomenici, pročistili glavnije netočnosti i mane, a u obće pridržali jezik, ako i nije bio najugladjeniji. A u nas prohtjelo bi se potražiti njekakvu savršenost, ugladjenost i čistoću

u jeziku, do koje, kako rekoh, u staroslovjenštini još nijesmo doprli, a tko zna hoćemo li ikada i doprieti? Ako u naših napomenutih knjigah nije jezik moravski ili panonski iz dobe Cirilove i Metodove, to će ipak, pokle se otriebe novije mješavine, predstavljati nam jezik šest viekova starine, koji se već nemienja, i dobro je poznat iz dovoljna broja tih knjiga, pak za to najbolji temelj uspiešnoj i stanovitoj radnji.

Još možemo pridodati nuzgredice, da mn. pošt. Svećenici nahode u azbuci ove dobe šest pismena manje; nu (kažu oni) da su ipak *pravilno* bila zamienjena (str. 18). Kad je tako, a zašto nebi ta pravilna zamjena mogla i nadalje ostati? Čemu opet uvadjati od vajkada zabačenih slova, što bi bez potrebe nanielo to veće poteškoće u štivenju kojoj se oni po svojem načelu toliko otimlju? Toga je mnienja bio i nezaboravni prof. pop Ivan Brčić, predloživ u svojem djelu *Chrestomathia* za naše liturgičke knjige ne podpunu azbuku, kako to tvrde u Spomenici, nego samo pismena nalazeća se u naših pomenutih knjigah; samo što je mislio dva slova obilježiti malimi znakovi, a to da se laglje ujednači način štivenja; pridoda pak

tomu obširniju azbuku, prema starijim spomenikom, htjedne li ju tko upotrebiti pišuć književnu kakovu radnju.

Odgovorit mi je sad na ono, što sam tamo s početka nahrcnuo; kako to, da nitko od dojakošnjih popravljača nije udario pravom stazom; da svatko primiešao podosta pučkih rieči one dobe? To je bilo upravo sbog neizviestnosti valjana temelja, na koji da oslone svoj posao. Pak i sam nadbiskup Karaman, vješt inače raznim slovjenskim razrječjem, u zadnjem izdanju crkvenih knjiga tako je po svoju sve preuredio, udesiv to oblike, to sintaksu prema ruskomu jeziku, i izkitiv pismena neizbrojnimi črknjami; a to zato, što je po svojem osvjedočenju predmnievao, da se je ruski jezik održao najbliži staroj slovjenštini, te da se ima smatrati maticom živućih slovjenskih razrječja. Još i ovdje mi je iztaknuti, da izmed svih tiskanih izdanja najbolje je pogodio tamo napomenuti Misal od god. 1483, što se je pobliže držao ondašnjih rukopisa, upotrebio oblike i izraze, osim ponješto volgarizama, pravilne i jednolične, koji, po mnienju učenjaka, imao bi kao primjer rabiti sadašnjemu poduzeću.

Neću uzeti u pretres inih točaka navedenih u Spomenici; samo mi je priložiti, da ovaj moj predlog, ne da bi bio štetan, no bi pače dopripomogao ona dva cilja, na koja smiera uzpostava i obdržavanje slovjenske službe, to je nabožno njegovanje našega puka, i lakše ujedinjenje razkolne naše braće.

I zaista, gdje med katolici obstoji još dan danas staroslovjensko Bogoslužje, glagoljica po ništo ne smeta puku pratiti svojim pievom crkvene obrede i učestvovati bogoljubno svetoj službi. Gdje je puk navikao staroslovjenskim glasovom nije ni najmanje poteškoće, dapače idje u prilog, da ostane pri dosadašnjem. Tamo je, gdje smeta, ne glagoljica, nego staroslovjenština, gdje se žali bože ukorienio zlosretni običaj širiti med pukom liturgične prevode u živućem govoru; ne, poput inih naroda, da mu rabe kao molitvene knjižice, i da mu razjasne i protumače crkvenu službu; nego da, iztisnuv i otudjiv staroslovjenštinu, pjeva uz svećenika toli misu, toli javne Jutrnjice, Večernjice i ine svečane čine tim neprestano mienjajućim se jezikom. Ja mnijem, da gdje je potreba zahtievala, sbog nestašice svećenika, da puk

aktivno učestvuje i pripomaže Božjoj službi, zabranjeno nije bilo, pridržavši jezik i tekst crkvenih knjiga, prepisati za nj drugom bolje poznatom azbukom to isto; svakako nebi se bilo došlo u današnje neprilike, koje neimaju prava na obstanak. — Nije nipošto glagoljica kriva, što je nastao u prostopučkom govoru prevod Pištula i Evangjelja; čemu se pridodala mal po malo i Predglasja, i Molitve, pak i Otče naš, što sam svećenik pjeva; nego jal puka mržnja i nehajstvo za staroslovjenštinu, jal pretjeran obzir ugoditi puku, i olahkotit mu razumievanje, jal oboje skupa. Da su sama glagoljska slova tomu smetala, kol' lasnije nije bilo zamieniti samu azbuku, nego poduzeti posve nov prevod? Nu, recimo, to je jur od davna nastalo, a ne s naše krivnje, za to mi nijesmo dužni odgovarati. Istina je prava; ali naša je dužnost dan danas stati na put pogubnim posljedicam; kanimo li se svojski zauzeti za širenje staroslovjenštine imamo odstranjivati zapreke, što uprav u protivnu smislu rade. Zagovaramo i želimo uzpostaviti na svoje mjesto našu starinu, a preporučamo i podupiremo novo njeko obširnije izdanje u pučkom govoru za glavne godišnje svetko-

vine sadržavajuće Jutrnjice, Večernje i t. d.? Predlažemo da se uvede još stariji i nerazumniji jezik u crkvene naše knjige, dočim nastojimo preobrnuti na pučku sve što se javno pjeva, pak to, dakako, za crkvenu porabu? Kakova to dosljednost? kakovo li suglasje? Ipak se to dan dana u Dalmaciji sbiva, i mn. pošt. svećenici tomu su očevidci! Koliko smo uradili do sad, da se naš puk priljubi zvukovom staroslovjenštine, da mu takove knjige budu pri ruci, što sadrže one službe u crkvenom jeziku, a uz to za nuždu da im se priloži i tumač u obće poznatu govoru? Posve ništa. — Za to ostane li glagoljica i nadalje u bogoslužbenih knjigah puku neće ništa smetati; a svećenici dobre volje uvježbaju li se dobro u staroslovjenštini slovî će lahko na čisto. Nebi vriedilo o tom ni govoriti, da se nije osbiljno potaklo to pitanje, komu će se naši protivnici u velike radovati.

Drugi je cilj, na koji se smiera, i to izvrstniji i uzvišeniji: jeda bi se podiglo ujedinjenje razkolne naše braće. Na to kažu u Spomenici: „da nije ni jezik u liturgiji, ni azbuka nikadar dalo povoda razkolu“; ipak da poznati zvuci u crkvenom Bogoslužju,

podkriepljeni božjom milošću, moćno privlače k sebi, i uzbudjuju vjeru u našem pučanstvu jedne i druge ruke. U tom se podpuno slažemo; sbog toga je nadbiskup Karaman minula vieka izriečno zagovarao obstanak staroslovjenske liturgije po rimskom obredu, i sveta Stolica dragovoljno pritekla u pomoć; na to poglavito smiera sveti Otac Lav XIII. u znamenitoj svojoj Enciklici „*Grande munus*“; za to svim nam nadleži osobita skrb nadvladati ono malo potežkoće — eda bi se dalo sakupiti u spasonosno stado Petrovo sdružena jedinstvom vjere sva slovjenska plemena!

Završujem svoje ortice sažimajuć ovdje u kratko na što sam smierao:

1. Da zamjena slova i prelaz u drugo razdobje, jal recenziju, što se jezika tiče, neima ni shodnosti, ni praktične koristi, ni temeljite izvedivosti; svakako neizviestno je doba dok se to utanači i izvede; a medju tim bi mogla, sbog oskudice knjiga, i prestati, gdje još obstoji, slovjenska služba.

2. Da dok nebude nade razmaknuti staroslovjensko Bogoslužje po drugih pokrajinah, i čega jamačno neće odlučiti slova, na ine vanjske obstojnosti, nije umjestno jedno-

strano pokuse praviti; a medju tim najpametnije sdržati čemu nemože biti prigovora.

Od tud, po mom uvjerenju, bi sliedilo, da za obstanak slovjenske službe u sadašnjih obstojnostih neobhodno je potrebito pridržati slova i jezik, kakova su nam, uz crkveno odobrenje, šest viekova nepretrgnute porabe sačuvali: — naša starina, naša svetinja. —

Na koncu sinovlja mi dužnost nalaže smierno podastrieti ova svoja razglabanja vrhovnoj odluci svete Stolice, pri kojoj će se ovo pitanje svestrano proučiti i pretresti, te se već po svoj prilici o tom i radi; nu, dok Rim ne izreče svoju, slobodno će biti Svećenstvu, koje se sa Spomenicom u svem ne slaže, izjaviti pravedne želje preko svojih crkvenih Glavara, te i dotičnu prošnju na opredieljeno mjesto još za dobe dostaviti. A osobito komu leži na srdcu vidjet čim prije dotiskan glagoljski Misal, što je mal da ne gotov u rukopisu, a prieka mu nužda kud još tinja iskra staroslovjenskoga Bogoslužja, nek se pobrine u to ime, jeda bi sv. Stolica blagoizvoljela dati uspiešan nalog, da se tiska kod sv. Sbora Propagande isti Misal priredjen prema željam izraženim u Dopisih presv. Nuncija u Beču dn. 23 siečnja

1868, presv. Nadb. Zadarskoga dn. 9 lipnja 1878, i Propagandinih dne 11 i 27 srpnja iste godine. — *Dixi et salvavi etc.*

D. A. Parčić.

